

О. В. ГОЛІНА

**ДОГОВОРИ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ
У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Монографія

Харків
«Право»
2019

УДК 346.3
Г60

Рецензенти:

О. В. Шаповалова – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля;

В. С. Мілаш – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Голіна О. В.

Г60 Договори про надання послуг у сфері господарювання : монографія / О. В. Голіна. – Харків : Право, 2019. – 200 с.

ISBN 978-966-937-561-2

Представлена монографія базується на змісті дисертації, присвяченої комплексному аналізу господарсько-правового регулювання договірних відносин, пов'язаних із наданням послуг, та захищеної автором у 2017 році у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

У монографії проаналізовано основні концептуальні підходи щодо розуміння послуги як економіко-правової категорії, досліджено й узагальнено наукові погляди щодо тлумачення категорії «правовий режим» та визначено основні аспекти розуміння поняття правового режиму послуг у сфері господарювання. Особливу увагу приділено аналізу правової природи договорів та питанням систематизації означених договорів.

Результати монографічного дослідження можуть бути використані у науково-дослідній роботі, у нормотворчій діяльності, у навчальному процесі.

Розраховано на науковців, викладачів і студентів юридичних та економічних спеціальностей закладів вищої освіти, посадових осіб органів місцевого самоврядування та юристів-практиків.

УДК 346.3

ISBN 978-966-937-561-2

© Голіна О. В., 2019
© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

══════ ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП –	Валовий внутрішній продукт
ГАТС –	Генеральна угода про торгівлю послугами
ГК –	Господарський кодекс
ЄС –	Європейський Союз
ЗУ –	Закон України
КВЕД –	Класифікація видів економічної діяльності
КМУ –	Кабінет Міністрів України
МТП –	Міжнародна торгова палата
ООН –	Організація Об'єднаних Націй
СОТ –	Світова організація торгівлі
УНІДРУА –	Міжнародний інститут з уніфікації приватного права
ЦК –	Цивільний кодекс
ЮНСІТРАЛ –	Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі

===== ВСТУП

Світовий досвід засвідчує об'єктивний взаємозв'язок між економічним зростанням країни та підвищенням загального рівня правового регулювання сфери послуг у цілому й належним господарсько-договірним забезпеченням відносин, що виникають у її межах, зокрема. Сфера послуг як один з найприбутковіших секторів економіки має складну й розгалужену структуру, динамічний розвиток якої супроводжується: а) ускладненням традиційних видів послуг; б) появою абсолютно нових послуг, що в деяких випадках набувають природи складного об'єкта; в) наданням самостійного значення послугам, які раніше мали внутрішньофірмовий характер (аутсорсинг, фандрайзинг, маркетинг та ін.) тощо.

Основними регуляторами відносин, які виникають у зв'язку з наданням («рухом») послуг, є договори, що, як і самі послуги, різноманітні за своїм змістом, суб'єктним складом, спрямованістю тощо. Однак цивільне законодавство (ст. 901 Цивільного кодексу України) пропонує єдину базову (загальну) модель договору про надання послуг, універсальність якої за умов багатоманітності послуг й ускладнення змісту відносин, що виникають під час їх надання, є досить сумнівною.

Господарський кодекс України встановлює деякі особливості правового регулювання деяких видів послуг та їх договірної оформлення, проте не містить загальних аксіологічних засад моделювання договірних конструкцій, що опосередковують господарські дії / операції з надання послуг.

Деякі аспекти правового регулювання договірних відносин, пов'язаних із наданням послуг, вивчалися правознавцями із цивілістичних позицій. В епіцентрі уваги господарсько-правових наукових розвідок здебільшого

Проте, незважаючи на постійний інтерес до договірної тематики, ступінь вивченості договірної конструкції, що опосередковує надання послуг у сфері господарювання, а також предмета й особливостей договорів про надання послуг у означеній царині не відповідає сучасному стану розвитку сфери

послуг. Поза увагою вітчизняних науковців залишаються насамперед питання формування теоретичних засад господарсько-правового регулювання договірних відносин з надання послуг.

Отже, актуальність проведення пропонованого дослідження зумовлено недостатнім ступенем наукового опрацювання вищеозначених питань, а також недостатнім рівнем господарсько-правового регулювання господарсько-договірних відносин з надання послуг та потребою його адаптації до сучасних тенденцій розвитку сфери послуг як такої.

1. ПОСЛУГА ЯК ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Загальносвітова тенденція розширення споживання послуг і значне зростання їх ролі в господарському обороті України сприяє підвищенню уваги науковців до відносин, що виникають у сфері їх надання, і правової регламентації цих відносин. У сучасному цивільному й господарському праві України послуга є одним із найбільш значущих об'єктів у системі об'єктів цивільних і господарських прав. Це зумовлено, зокрема, і прийняттям у січні 2003 р. Цивільного і Господарського кодексів України¹, становленням вітчизняної економіки на засадах ринкового господарювання й зростанням ролі сфери послуг у господарському обороті. Саме тому розгляд питання поняття й природи послуг як правової категорії та їх характеристики в господарській сфері викликаний потребою поглиблення й модернізації правового регулювання питань укладання та виконання договорів про надання послуг у сфері господарювання.

Дослідження послуги як правової категорії, об'єкта правовідносин, предмета договору насамперед здійснювалося із цивільно-правових позицій. Серед вітчизняних і зарубіжних цивілістів помітний внесок у розроблення цієї проблематики зробили М. Брагинський, В. Васильєва, А. Кабалкін, Р. Колосов, М. Кротов, В. Луць, Д. Степанов, А. Телестакова, К. Шаблова². У роботах фахівців з господарсько-

¹ Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461; Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Там само*. Ст. 462.

Останні редакції нормативних актів України див.: Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 20.11.2018).

² Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Москва : Статут, 2002. Кн. 3 : Договоры о выполнении работ и оказании услуг. 1055 с.; Васильева В. А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг : монографія. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2006. 346 с.; Кабалкин А. Ю. Услуги в системе отношений, регулируемых гражданским правом. *Государство и право*. 1994. № 8/9. С. 79–88; Колосов Р. Послуга як економічна та правова категорія. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 7. С. 67–70;

го права розглядалися лише деякі види послуг у сфері господарювання та деякі види господарських договорів про надання цих послуг. Зокрема, заслуговують на увагу роботи В. В. Резнікової¹, щодо проблем регулювання посередницьких договорів у сфері господарювання, у яких розкривається сутність послуги й посередницької послуги, О. В. Сукманової² про особливості консультаційних послуг, праці В. С. Мілаш³, у яких розглядалися питання визначення предмета договорів про надання послуг. Однак системних досліджень, присвячених послугі як об'єкта господарських прав і розробленню загальних теоретико-методологічних засад господарсько-правового регулювання договірних відносин, пов'язаних з наданням послуг, в українській правовій науці не проводилося.

Дослідження змісту категорії «послуга» має істотне значення для класифікації послуг, систематизації договорів з надання послуг у господарському праві, що зробить можливим дослідження різних видів договорів з надання послуг із визначенням їх специфіки.

Для з'ясування сутності поняття «послуга» варто вдатися до з'ясування його етимологічного змісту і тлумачення, до установлення економічної та правової природи й особливостей нормативно-право-

Кротов М. В. Обязательство по оказанию услуг в советском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ленингр. гос. ун-т. Ленинград, 1989. 16 с.; Луць В. В. Зобов'язання з надання послуг. *Зобов'язальне право: теорія і практика* : навч. посіб. / за ред. О. В. Дзери. Київ, 1998. С. 571–573; Степанов Д. И. Услуги как объект гражданских прав : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве Рос. Федерации. Москва, 2004. 25 с.; Телестакова А. А. Еволюція розуміння послуг та основні етапи розвитку інституту надання послуг. *Наше право*. 2010. № 2, ч. 2. С. 45–54; Шаблова Е. Г. Услуга как объект гражданских прав. *Российский юридический журнал*. 2001. № 3. С. 48–56.

¹ Резнікова В. В. Послуга як правова категорія та ознака посередницьких договорів. *Університетські наукові записки*. Хмельницький, 2007. № 4. С. 234–240; Її ж. Послуга: господарсько-правовий аспект регулювання. *Університетські наукові записки*. Хмельницький, 2009. № 1. С. 155–160.

² Сукманова О. В. Господарський договір про надання консультаційних послуг : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2005. 19 с.

³ Мілаш В. С. Проблема визначення предмета договорів про надання послуг, що опосередковують підприємницький оборот. *Проблеми законності*. Харків, 2006. Вип. 78. С. 58–66; Її ж. До питання про об'єкт договору про надання послуг. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 4. С. 72–77.

вого закріплення; розглянути доктринальні підходи щодо сутності цього поняття.

У науковій літературі зазначається, що послуга та сфера послуг як досить складне суспільне явище виступають об'єктом вивчення різноманітних наук: економіки, маркетингу, менеджменту, соціології, права, інформатики, психології та ін. У межах дослідницьких парадигм, кожна з яких актуалізує окремі аспекти послуги, найбільш значущі для тієї або іншої наукової галузі, розробляють принципи й технології взаємодії виробника та споживача послуги, виявляють ефективні механізми такої взаємодії. Однак слід зауважити, що досі не існує завершеної теорії послуг¹. Дослідники-економісти також висловлюють думки про потребу формування єдиної теорії послуг на основі комплексного міждисциплінарного підходу². Зважаючи на вищевказане та на зростання питомої ваги договорів про надання послуг у господарському обороті України, особливо актуальною є необхідність формування й узгодження понятійно-категоріального апарату теоретичних засад договірних відносин з надання послуг з урахуванням вимог сучасного стану ринкової економіки та наукової думки.

Мовознавець С. І. Ожегов розглядає послугу як дію, яка приносить допомогу, користь іншому. Господарські зручності, які надаються кому-небудь³. Послугою називають також роботу, що виконується для задоволення потреб під час обслуговування будь-кого⁴. У тлумачному словнику сучасної української мови послуга – це: 1) 'дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому' // 'сприяння розвитку, піднесенню, поширенню чогось'; 2) *переважно множ.* 'діяльність підприємств,

¹ Хорева Л. В. Методологические основы регулирования сферы социальных услуг : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / ГОУ ВПО «С.-Петерб. гос. ун-т экономики и финансов». Санкт-Петербург, 2006. С. 156.

² Остафійчук Я. В. Формування системи управління сталим розвитком сфери послуг : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.03 / НАН України, Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку. Київ, 2012. С. 16.

³ Словарь русского языка : 52 000 слов / сост. С. И. Ожегов. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1952. С. 776.

⁴ Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка : 180000 слов и словосочет. Москва : Альфа-Принт, 2005. С. 1109.

організації та окремих осіб, виконувана для задоволення чіїх-небудь потреб; обслуговування¹. Отже, тлумачення слова «послуга» в переважній більшості випадків зводиться до того, що це дія, вчинок, що приносить користь, допомогу іншому; діяльність окремих осіб, підприємств та організацій виконувана для задоволення чіїх-небудь потреб.

Послуга є важливою категорією економічної науки, і з'ясування її економічної природи потрібне для господарської сфери. Звернення до економічної науки пов'язане з тим, що розв'язання проблем адекватного правового регулювання суспільних відносин у господарській сфері надання послуг неможливе без урахування їхньої економічної сутності. Крім того, попри дослідження в юридичній науковій літературі, присвячені економічній природі послуги², питання про спільне й відмінне в економічному та правовому підході щодо послуги залишається маловивченим.

Як економічну категорію «послугу» визначають як особливу споживчу вартість процесу праці, виражену в корисному ефекті, що задовольняє потреби людини, колективу й суспільства. Особливістю послуги як товару (порівняно зі звичайним товаром (утіленням у речі), із матеріальними благами) є те, що вона корисна не як річ, а як діяльність. На цій підставі представники економічної доктрини вважають, що споживання послуги збігається з процесом її надання (створення). Крім предметів споживання у вигляді товарів, існують предмети споживання у вигляді послуг, які неможливо транспортувати,

¹ Великий тлумачий словник сучасної української мови : 250 000 / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 1080.

² Гудима М. М. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. Київ, 2013. С. 8; Колосов Р. Послуга як економічна та правова категорія. С. 67–68; Кротов М. В. Обязательство по оказанию услуг в советском гражданском праве. С. 6–7; Телестакова А. А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2008. С. 55–60; Шаркова Г. Ю. Договір консалтингу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. Київ, 2011. С. 7.

зберігати, накопичувати¹. Послуга в економічному аспекті – це цільна діяльність, результатом якої є особлива споживна вартість, тобто корисний ефект праці, призначений для продажу, що не має, як правило, матеріально-речової форми або матеріалізується в зміненому стані чи якості вже наявного створеного продукту². Також в цьому контексті її розглядають як безпосередню діяльність, особливий різновид праці, результати роботи та корисний результат діяльності, наділеної всіма властивостями товару³.

Важливою є думка, виражена М. В. Кротовим ще 1989 року, яка полягає у тому що поняття «послуга» як економічна категорія відбиває єдність процесу й продукту праці та охоплює все явище послуги в цілому⁴. Згодом В. С. Мілаш виразила її повніше, доповнюючи тим, що з економічного погляду послуга є благом, яке становить діалектичну єдність діяльності й результату, що досягається в процесі такої діяльності⁵. У своїй науковій роботі Л. В. Саннікова також резюмує, що одні економісти розуміють послугу як саму діяльність, спрямовану на задоволення потреб, другі – як результат, що задовольняє індивідуальну потребу, а треті – як діалектичну єдність діяльності й результату, який досягається під час цієї діяльності⁶.

На думку Я. В. Остафійчука, основними причинами відсутності єдності в тлумаченні «послуги» як економічної категорії є такі: українонеоднорідний перелік видів економічної діяльності у сфері послуг (наприклад, банківські послуги істотно відрізняються від послуг охорони здоров'я); гнучкість і динамічність об'єкта дослідження,

¹ Економічна енциклопедія : у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2002. Т. 3 : П – Я. С. 7.

² Гудима М. М. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України. С. 8.

³ Шаркова Г. Ю. Договір консалтингу. С. 7.

⁴ Кротов М. В. Обязательство по оказанию услуг в советском гражданском праве : автореф. С. 7.

⁵ Мілаш В. С. До питання про об'єкт договору про надання послуг. С. 74.

⁶ Саннікова Л. В. Обязательства об оказании услуг в российском гражданском праве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / РАН, Ин-т государства и права. Москва, 2007. С. 10.

параметри якого змінюються залежно від бажань постачальника й / або споживача послуги¹.

Узагальнюючи, слід зацентувати, що врахування економічної сутності послуги допомагає краще усвідомити місце та роль послуги як специфічного виду ринкового продукту. У науковій літературі термін «послуга» вживається в різних значеннях залежно від того, яка сфера господарювання та в який спосіб його використовує: як економічне благо; як економічні відносини; як діяльність, особливий різновид праці, як результат діяльності; як форму споживчої вартості тощо. З огляду на вищезазначене, ми підтримуємо виражену в наукових джерелах думку, що, незважаючи на істотне зростання ролі послуг у сучасній економіці, економічна наука досі не виробила їх загальноприйняте визначення². І це, у свою чергу, є одним із лейтмотивів дискусій під час формування одностайного розуміння послуги правовою наукою.

Право не механічно відображує економічні закономірності, а допомагає втілити їх у життя через систему особливих правових інструментів (засобів) організації та функціонування ринкової системи господарювання³, тобто виконує регувальну функцію щодо економічних відносин.

У правовому контексті деякі дослідники вбачають основну сутність послуги в зобов'язальній поведінці суб'єкта, а не в її товарній формі, на тій підставі, що суть послуги, на відміну від товару, полягає в комплексі певних дій, які вже є способом задоволення потреб замовника, а не в матеріальному вираженні цих дій. Договір лише ілюструє зобов'язальну поведінку суб'єкта, тоді як суть самої послуги є такою

¹ Остафійчук Я. В. Формування системи управління сталим розвитком сфери послуг. С. 21.

² Гудима М. М. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України. С. 8; Мілаш В. С. До питання про об'єкт договору про надання послуг. С. 72–73; Резнікова В. В. Теоретичні проблеми регулювання посередництва у сфері господарювання України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2011. С. 129, 146.

³ Шерстобитов А. Е. Гражданско-правовая охрана прав потребителей : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 1992. С. 181.